

עין יצחק

פינת ההלכה השבועית

מאת מרן הראשון לציון

הגאון רבי יצחק יוסף שליט"א

בעל ה'ילקוט יוסף'

עריכה: הרב יצחק קורלנסקי

פר' בא תשפ"א | גליון מס' 223

הדברים נמסרו ביום ו' עש"ק פר' וארא, ב' שבט תשפ"א

הזהירות מחֻרקים

כמה איסורי-תורה עובר האוכל תולעים וחרקים שונים? | האם יש איסור בתולעים הנראים לעין לאחר מאמץ? | מהי ההלכה בתולעים שאינם נראים רק באמצעות מיקרוסקופ? | האם מותר לשתות ממי נהרות ללא סינון? | ומה באשר לחיידקים מזעריים הרוחשים במים ובאוויר? | על-ידי-ירק, כחסה ונענע, מגידול מיוחד בחממות, עד כמה נדרשת גם בהן שטיפה ובדיקה?

בה מאד מאד שאינם ניכרים לחלושי הראות, טוב שיקח למרוו תמכא שקורין קריי"ן, כי חלילה להכשיל באיסורי לאווין מן התורה לקיים מצוות מרור שבזמן הזה היא מדרבנן. גם הגאון רבי חיים פלאגי' בספר חיים לראש (דף עב) כתב: 'זהיר מאד לבני ביתו לבדוק היטב החזרת כראוי, וכל היד המרובה לבדוק הרי זו משובח, פן חלילה במקום מצוה יפגעו באיסור של חמש מלקיות.

גם בפלא יועץ (ערך בדיקה) כתב: ובענין התולעים רבה המכשלה, שיש הרבה מיני פירות וירקות שנמצאים בהם תולעים, ורבים מעמי הארץ אין נזהרים ואוכלים אותם בלי בדיקה. וצריך להזהיר לעם על זה וכיוצא בזה, כי ישראל קדושים רוצים להיות גדורים ופרושים, אבל הם שוגגים. ה' הטוב יכפר בעדם. וחיוב גדול מוטל על כל אדם לבדוק את המאכלים כשיש בהם חשש תולעים, וכבר צווחו על זה בספרים צעקה גדולה ומרה, שהרי כל אשר בשם ישראל יכונה, לא יאכל נבילה וטריפה או בשר חזיר וכדו', אפילו יתנו לו כל כסף וזהב שבעולם, ואם ירצו להכריחו, יסבול עונשים מרים עד מוות ולא יעבור. ואם נתבונן הרי באכילת נבילה וטריפה וחזיר אין אלא לאו אחד, ובאכילת תולעת אחת יש ארבעה לאווין(!), ובאכילת נמלה וכל שרץ העוף חמשה לאווין(!), נמצא שהאוכל בלי זהירות ובלו בדיקה, במעט רגע אוכל מאה תולעים, ועובר תילי-תילים של לאווין(!) בשאט נפש בלי שום הנאה כלל, רק ממיעוט זהירות. ונאמר (משלי כג ב): 'וְשִׁמְתָּ שִׁפְיֹן בְּלֶעָף אֵם בְּעַל נֶפֶשׁ אֶתָּה'. וצריך להזהיר לעם על כך, כי ישראל קדושים רוצים להיות גדורים.

מדברי רבותינו למדים אנו את חומר איסור אכילת תולעים ועד כמה יש לזהר בבדיקת פירות וירקות וכל דבר שיש בו חשש תולעים.

תולעת שאינה נראית אלא לאחר מאמץ

בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' ערה) כתב: מה שאמרת בפולין החדשים שסמוך לגמרון מצוי בהם במקום הרחש, מקום שחור, וניכר ראשו של הרחש, אך גופו אינו ניכר, אלא מהפול בעצמו שמשונה קצת מהפול עצמו, אם רחש זה אסור או לא. והשיב שהרחש הוא מיד נודע מקומו, שמשחיר, וזה קטן מאד, "וכמה פעמים נסיתי ונוטלין אותו ממקומו ומניחין על צפורן האצבע והוא רוחש והולך".

שאלה: לקראת ט"ו בשבט מצוי יותר לרכוש פירות יבשים, וידועה חובת הזהירות מאיסור אכילת תולעים. מה הדין בתולעים וחרקים קטנים שאינם נראים לעין, האם גם בהם יש איסור באכילתם?

אזהרת האחרונים מאיסור תולעים

תשובה: ראשית, נקדים מה שכתב הפרי חדש - שהיה רבה של ירושלים לפני כ-300 שנה (י"ד סי' פד ס"ק נג): כה אמר חזקיה, לא אוכל להתאפק מלהזהיר לעם חומר איסור התולעים, לפי שנעשה קל בעיני הבריות, ו"כיון שעובר אדם עבירה ושנה בה, נעשית לו כהיתר" (יומא פו ע"ב), ואין איש שם על לב, מבלי לב דשו בו רבים וגדולים, ואפילו החכמים והיחידים אינם נזהרים כראוי על פי מה שנתבאר בש"ס ובפוסקים, וכל האוכל תולעים או נמלים, חייב על כל תולעת או נמלה חמש מלקיות, ובזבובים או יתושים חייב שש מלקיות. והחמירה התורה בזה בהרבה לאווין ומלקיות, להיות שהוא איסור מצוי מאד בפירות, בירקות, בקטניות, וברוב מיני המאכלים, ואי אפשר ליזהר מלהכשל בהם אם לא בזריזות וזהירות גדולה, ולפיקח הוצרך הכתוב לזרז ביותר ולהרבות לאווין באיסור שרץ הארץ. ומעתה כל אדם יזרז בעצמו מלהכשל באיסור זה, וגם לדרוש ברבים חומר איסורו כדי שיפרשו מהאיסור, ואני את נפשי הצלתי, ישמע חכם ויוסף לקח.

גם בספר יסוד ושורש העבודה (שער ז פ"ד) כתב שאין די להפקיע עצמו בלבד בזהירות והשגחתו על עצמו, אלא על הכלל כולו יצא להזהיר את האחרים גם כן, וביחוד להרים מכשול מעם ישראל, ואשרי חלקו של המשתדל על עצמו להיות איש כזה, ליתן את הפנאי שלו ולחקור ולדרוש בתמידות על אודות הדבר הזה, לזכות בזה את הרבים, וזכות הרבים תלויה בו. גם בחכמת אדם (כלל לח ס"ב) כתב שראוי לאדם להסתכל במה שאוכל, ועל ידי זה ינצל מכמה תולעים, "ומעיד אני עלי שכמה וכמה פעמים ניצלתי על ידי זה, ברוך ה'".

המרבה לבדוק - הרי זו משובח

וכן הזהיר בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קלב): ואודות המרור לפסח, רגיל אני לדרוש בשבת הגדול, כי מי שאין לו אנשים נאמנים יראי שמים לבדוק היטב החסה ולנקותה מרחש תולעים קטנים הנמצאים

ומבואר מדבריו, שגם שרץ קטן מאד הניכר רק על ידי רחישתו, נחשב לניכר לעין ואסור. וכן משמע מרש"י (עירובין כה ע"א ד"ה צרעה, ועי' רש"י סוכה יח.) בביאור מילת 'שָׂרָץ', מלשון 'שָׂרָץ', דבר שאינו נראה אלא על ידי שירוצו וריחושו מפני קוטנו. וכן כתב החינוך (מצוה קסה) שאפילו קטנה שבקטנות, מכיון שאכלה והיא שלימה, לוקה עליה. גם מהר"ם בן חביב - שהיה ראשון לציון לפני מאות שנים, בשו"ת קול גדול (סי' ה) כתב שהנראה מן המשנה ומן הפוסקים, כי בריה אפילו היא פחותה מן החרדל, לוקה מן התורה, ואין חילוק אם היא דקה מחוט השערה או גסה מחוט השערה. וכן כתב בחכמת אדם (כלל לה ס"ח) לגבי תולעים שבחומץ, שאסור לסננו, כי התולעים שבו אינם ניכרים כי אם נגד השמש. ובשו"ת צמח צדק החדשות (יו"ד סי' נד) דוחה בשתי ידיים מי שרצה להתיר לשתות מי נהר עם תולעים דקים העוברים דרך סינון בד.

וכן בערוך השלחן (סי' פד סל"ו) כתב במה שהעין יכולה לראות אפילו נגד השמש, אפילו דק מן הדק, הוא שרץ גמור. וכתב עוד (סל"ז) שלכן יש להזהר מאד בקיץ באותם שעות מן הנהרות ומן האגמים, שעל ידי החמימות נתהוו שם כמו זבובים קטנים ותולעים קטנים, ויש ליהרר שלא לשתותם קודם סינון במסננת דקה מן הדקה או על ידי בגד. והוכיח שאפילו תולעים שאינם נראים במבט שטחי, אם רואים אותם על ידי התבוננות היטב, או רק כנגד השמש, למרות שהם קטנים ביותר, אסורים מן התורה.

תולעים הנראים רק על-ידי מיקרוסקופ

בספר הברית כתב שכאשר מסתכלים במיקרוסקופ, רואים במים רבבות מיקרואבים, מה שנקרא כיום 'חידקים', וגם האויר מלא מהם, ואם כן איך אנו שותים מים ונושמים את האויר, אלא ש"לא ניתנה תורה למלאכי השרת" (ברכות כה ע"ב, קידושין נד ע"א), ואם אינו נראה בעין רגילה על-ידי התאמצות או כנגד השמש, אלא על-ידי מיקרוסקופ, לא אסרה התורה. ומדבריו נלמד גם על תולעים שאינם נראים במאכל או במשקה אלא על ידי מיקרוסקופ, אינם אסורים.

גם בתפארת ישראל על המשניות (ע"ז פ"ב מ"ו, בועז אות ג) כתב: והנה אבותינו ספרו לנו שזה כחמישים או שישים שנה שרצה גדול הדור אחד להתיר דג אחד מחמת שנראה במיקרוסקופ, שיש לו קשקשים, אך חלק וכתב דכל שאין נראה בלי זכוכית לא נקרא קשקשת, וזה

אינו נראה רק נקודה קטנה שלא שלטה בו העין, והתורה אמרה לנו רק לסמוך על הדבר הנראה, בלי זכוכית. ומדבריו מבואר גם לענין תולעים שאם אינם נראים לעין על ידי התבוננות היטב, אינם בכלל איסור תולעים. וכן מבואר בערוך השלחן (הנ"ל) דכיון שאין העין שולטת בהם, לאו כלום הוא, ורק במה שהעין יכולה לראות אפילו נגד השמש, ואפילו דק מן הדק, הוי שרץ גמור. גם הגאון רבי משה פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קמו) כתב לענין תולעים שרואים אותם רק במיקרוסקופ, שהתורה לא אסרה אלא תולעים ושקצים ורמשים שנראו לעינים.

עלי-חסה מגידולי חממות

יש ירקות שנמצאים בהם תולעים דקים רבים וקשה לבדוק, ורק על-ידי התבוננות כנגד השמש רואים אותם, ואינו דומה לראיה דרך מיקרוסקופ, כיון שהם נראים בעין בריאה. וכגון עלי-נענע, עלי-חסה וכדו', צריך אדם להתבונן היטב שאין שם תולעים. ברוב ככל עלי החסה הבדיקה קשה מאד, וכמעט אי אפשר לסמוך גם על בדיקה היטב של עלי החסה, ואף אם ישטפום ברותחים, אם יניחום כנגד השמש יראו בהם תולעים. ולכן כל מי שיראת ה' נוגעת ללבו ושומר נפשו מחטוא, ירחק מאכילת עלי-חסה אלו, אלא-אם-כן באים מגידול מיוחד בחממות, כ'עלי קטיף' ו'חסלט' וכיו"ב, אך עלים אחרים לא יבואו על שולחנו כלל. (ולמצות 'מרור' בליל-הסדר יקח מקלח הלבן בו התולעים נראים בבדיקה היטב, ולא בעלים הירוקים).

ואמנם בעלי-חסה הבאים מחברות אלו וכיו"ב, אפשר לסמוך על זה ולאכול גם את העלים הירוקים, אולם אף עלים אלו יש לשוטפם היטב בברז, ולא יסמוך לאוכלם בלי בדיקה כלל, ופעמים מצוי שם כל מיני חרקים שונים, ולכן צריכים שטיפה היטב. וכמו כן שיש כיום עלי-נענע המגיעים מגוש-קטיף, יקח רק מהם.

'למזהיר ולנזהר'

יהי רצון שנזכה להינצל מאיסור אכילת תולעים, וכל אחד ואחד הרוכש פירות יבשים לקראת ט"ו בשבט, יזהיר את בני ביתו לבדוקם הדק היטב, שכל פרי שמצויים בו תולעים במיעוט המצוי, כעשרה אחוז, יש לבדוקו הדק היטב.

הכח המשולב של התורה והתפילה

דברים שנאמרו בראשות מרן הראשון לציון הגר"י יוסף שליט"א שבת-קודש, פר' בא תשע"ח

תפילה בשולחן ערוך, בשנת תשס"ה, אמר שהוא לומד הלכות תפילה ברבים כדי לחזק עמוד התפילה, ושידע האדם ויזכור שבעת התפילה יהא כעומד לפני המלך.

תפילה בהרהור

ידועים דברי הגמרא (תענית ב ע"א) על הפסוק (דברים יא ג) 'ולעבדו בכל לבבכם' - "איזו עבודה שבלב? זו תפילה". המגן אברהם (סי' קא סק"ב) מסתפק אם התפלל בלבו, אם יצא, שהרי דין תפילה נלמד מ'ולעבדו בכל לבבכם', שהתפילה היא עבודה שבלב, אם כן העיקר תלוי בכוונת הלב והקב"ה יודע מחשבות. אך מסקנתו להלכה שכיון שקיימא לן ש'הרהור - לאו כדיבור דמי' (ברכות כ ע"ב, שבת קנ ע"א, שו"ע סי' סב ס"ג, סי' קפה ס"ב), לכן צריך לחתוך המילים בשפתו, ולא די רק בהרהור בלב.

וחשבתי להוסיף שזה מרומז בפסוק עצמו, שכן אחרי 'ולעבדו בכל לבבכם', כתוב גם 'ובכל נפשכם'. מה זה 'ובכל נפשכם'? אלא שבפרשת בראשית (בראשית ב ז) בפסוק "ויהי האדם לנפש חיה",

הרב יצחק קורלנסקי

כוחה של תפילה

ברשות כבוד מרן הראשון לציון שליט"א.

בפרשיות אלו רואים אנו את מעלת התפילה וכח פעולתה. עם ישראל מועבדים על ידי מצרים כעבודת פרך, אבל ידעו שהדבר שיכול להושיע אותם זה התפילה להקב"ה. "ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו, ותעל שוועתם אל האלוקים" (שמות ב כג). ואפילו פרעה הבין שתפילה מועילה, וכפי שביקש ממשה רבינו "העתירו אל ה' ויסר את הצפרדעים" (שם ח ד). אפילו פרעה הבין שכדי לשנות מצואות, זקוקים לכוחה של תפילה.

אלא שבכדי להתפלל, צריך לדעת איך להתפלל. וזכינו שמרן הראשון לציון שליט"א מלמד אותנו - בשבועות אלו [תשע"ח] - הלכות תפילה. ואין ספק שזה משפיע לא רק בפן ההלכתי, אלא גם על עצם מהות התפילה. מרן הרב ואזנר זצ"ל היה מוסר שיעור שבועי בהלכה בכל יום חמישי, ליל שישי, וזכורני שכאשר התחיל ללמוד הלכות

תירגם אונקלוס: "לרוח ממללא", והיינו שהדיבור הוא הביטוי של ה'נפש', ומכאן רמז למסקנת המגן אברהם, שאמנם צריך לעבוד את ה' "בכל לבבכם", והיינו תפילה שהיא עבודה שבלב, אך גם "ובכל נפשכם", שהתפילה צריכה להיות דיבור בפה ולא די בהרהור לבד.

לימוד התורה בהרהור

כיוצא בזה מצינו דיון בדברי הפוסקים לענין הרהור בדברי תורה, שבשולחן ערוך, אחרי שפסק (או"ח סי' מז ס"ד) שהכותב בדברי תורה, אף על פי שאינו קורא, צריך לברך ברכות התורה, כתב (שם סי' ה) שהמהרהר בדברי תורה אין צריך לברך ברכות התורה. והקשה הט"ז (סק"ב) וכן המגן אברהם (סק"א), שהרי גם בכתובה אין אלא הרהור, ואם כן, מה הטעם שצריך לברך?

אלא שהגאון מוילנא (שם סי' ד) תמה על עצם הדין שכתב השו"ע שהמהרהר בדברי תורה אינו מברך ברכות התורה, שהרי כאן מברך על המצוה, ואטו ליכא מצוה בהרהור? והלא נאמר (יהושע א ח) 'והגית בו יומם ולילה', והיינו בלב, וכמו שביקש דוד המלך (תהלים יט טו) 'יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך', הרי ש'והגית בו' מתקיים אף בהרהור בלב.

והנשמת אדם (כלל ט ס"ד) כתב לתרץ קושיית הגר"א, דמכיון שברכת התורה נלמד (ברכות כא ע"א ובמהרש"א שם ובשגת אריה סי' כד) מהפסוק 'כי שם ה' אקרא' (דברים לב ג), וקריאה היינו דיבור, לכן גם חז"ל לא תקנו ברכה על ההרהור לפי שאינו ניכר, ונוסח הברכה יוכיח שמברכים 'לעסוק' בדברי תורה. ועוד כתב ליישב, שמה שכתוב 'והגית בו יומם ולילה', היינו בשעה שאינו יכול לדבר, וכפי שדרשו חז"ל (זוה"ק פר' וישלח קסט ע"א) על הפסוק 'יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי', שאם אי אפשר להוציא בפה, 'אמרי פי', אזי 'והגיון לבי', וכמו כן יש לפרש שמה שנאמר 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיך', היינו כשיכול לדבר, ואם אי אפשר, כגון בשעת מלחמה, על כל פנים 'והגית בו יומם ולילה', ובאמת עיקר מצוות תלמוד תורה היא בפה, וכמו שכתוב (דברים ו ז) 'ושננתם', ודרשו חז"ל (קידושין ל): שיהיו מחודדין בפיו. ועוד כתב, שדוקא כשכתוב 'והגיון לבי' הוא בלב, אבל כשכתוב לשון 'הגיון' סתם ולא כתוב 'לב', פירושו דיבור, וכדכתיב (משלי ח ז) 'כי אמת יהגה חכיי'. וכעין זה כתב בספר ערוך השולחן (סי' מז ס"ו).

וכך כתב בשו"ע הרב (הל' תלמוד תורה פ"ב הי"ב) על אופן קיום מצוות תלמוד תורה, שכל אדם צריך לזוהר להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו כל מה שלומד במקרא ומשנה ותלמוד, אלא אם כן בשעת עיון להבין דבר מתוך דבר, וכל מי שלומד בהרהור לבד ואפשר לו להוציא בשפתיו ואינו מוציא, אינו יוצא ידי חובת 'ולמדתם אותם', וכמו שכתוב 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה', וכמו בכל המצוות התלויות בדיבור שאינו יוצא בהן ידי חובה בהרהור בלב, אלא אם כן הוא שומע מפי המדבר, שה'שומע כעונה'.

ובשו"ת שב יעקב (יו"ד סי' מט) הביא קושיית הט"ז והמג"א, ותירץ שבאמת צריך להבין הטעם למה המהרהר בדברי תורה אינו צריך לברך, הרי על כל פנים הוא עוסק בדברי תורה. אלא משום שהמצוות עשה של תלמוד תורה נלמד מדכתיב (דברים ו ז) 'ושננתם לבניך, ולמדתם אותם את בניכם' וגו', וכמו שכתב הרמב"ם (ספר המצוות מצוה יא), נמצא שעיקר המצוה היא בדיבור, שכן בהרהור אי אפשר ללמד לבניו, ולכן אין צריך לברך בהרהור, משא"כ בכתובה, שאפשר ללמד לאחרים על ידי כתיבה.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ד או"ח סי' ח) תמה, שהרי בספר יראים (מצוה כז) כתב שבכל שעה שחושב בדברי תורה והוגה בהם בלב, מקיים מצוה 'ושמתם את דברי אלה על לבבכם' (דברים יא יח), נמצא שמלבד הפוסקים הנ"ל, יש פסוק המורה על המצוה להרהר בדברי תורה בלבד. וכתב לבאר שעדיין אנו זקוקים לטעמו של השב יעקב, כיון שבתלמוד תורה יש בה מצוות 'והגית בו' בלב, וכמו שכתב הגר"א, ואם כן יש לומר שצריך לברך גם על הרהור, קמשמע לן על פי חילוק זה שעיקר המצוה של תלמוד תורה היא על ידי שינון בפה, ולכן אין המהרהר מברך, משא"כ הכותב, שמלבד ההגיון בתורה - ראוי ללמד לאחרים על ידי הכתב, שפיר יכול לברך.

ובספר חיי עולם (סי' מז, על הט"ז סק"ב) כתב ליישב קושיית המג"א והט"ז, לפי שהמהרהר בדברי תורה, כיון שאינו מוציא בפה, הוא מעותד לשכחה, ואין התורה בגדר קיום אצלו, והוי בכלל השוכח דברי תורה שמתחייב בנפשו, וכמו שביאר המהרש"א (עירובין נד ע"א), וכעין מה שכתב הרשב"א בתשובה (ח"א סי' יח) שאין לברך על

פורעניות, ומשום כך אינו מברך על זה, הואיל ומקצר החיות על ידי שכחתו, משא"כ הכותב דברי תורה שעיקרו הוא שלא ישכח, (כמו שכתב המהרש"א בבא בתרא י"ע ב), ראוי לברך.

וביביע אומר שם הקשה, שהרי כשבא ללמוד דבר מתוך דבר, על כרחך הוא צריך להרהר ולהתבונן במחשבתו לדמות מילתא למילתא, וכמו שכתב בשו"ע הרב (הנ"ל), ומכיון שכן, למה יגרע חלק המהרהר דברי תורה באופן שכזה שיפטר מברכות התורה? וביאר שאמנם כשמעיין האדם במחשבתו ושוקל להוציא הלכה לאורה, מכל מקום עיקר המצוה נשלמת כשחזור ומסדר את הדברים בפיו, שמתוך כך מתבהרים הדברים ועומד על אמיתותן, ונקבעים גם כן בלבו ובזכרונו, וכמו כן כשכותב אותם אחר כך. והרי קיימא לן שכל מצוה שעשייתה לאו גמור מצותה - אינו מברך עליה (מנחות מב ע"ב, ורמב"ם פי"א מהל' ברכות ה"ח), ולכן המהרהר אינו מברך, כי בכך לא נשלמה עדיין מצוות תלמוד תורה. לעומת זאת, הכותב צריך לברך, כי בכך נשלמת מצוות תלמוד תורה, שמתקיימים אצלו היטב וגם מלמד לאחרים.

נמצא שהן מצוות תלמוד תורה, והן תפילה, עיקר קיום מצוותן הוא על ידי דיבור ולא די בהרהור בלבד.

יסוד חיוב תפילה

ובעצם חיוב תפילה, נחלקו הרמב"ם והרמב"ן אם היא מדאורייתא או מדרבנן. להרמב"ם (ספר המצוות עשה ה, הל' תפילה פ"א ה"א-ב) חיוב תפילה הוא מדאורייתא, ולהרמב"ן (השגות על סה"מ שם) תפילה היא מדרבנן, אלא רק בעת צרה. וחשבתי להסביר דעת הרמב"ן מדוע אין חיוב תפילה אלא בעת צרה, על פי דברי רבינו בחיי על הפסוק (שמות כג) "ויהי בימים הרבים ההם וגו' ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שוועתם אל האלוקים מן העבודה", כי אף על פי שהגיע הקץ, כבר לא היו ראויים לגאולה, אלא מרוב שזעקו אל ה' "מן העבודה", קיבל תפילתם. והטעם שכתוב שני פעמים "מן העבודה", ללמדך שאין תפילתו של אדם שלימה כאותה שהוא מתפלל מתוך הצרה והדוחק, שהיא יותר מקובלת והיא העולה לפניו יתברך. ובזה יובן דעת הרמב"ן, שרק תפילה בשעת צרה היא תפילה אמיתית, כי אז היא בהתעטפות הנפש ומכל הלב.

הגאון בעל האור שמח' מדווינסק, בפירושו 'משך חכמה' על התורה, מסביר את הפסוק שאמר יעקב אבינו (בראשית מח כב) "אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי", ותרגם אונקלוס: "בצלוחי ובבעותי", במה הם חלוקים החרב והקשת? הקשת יורה את החיצים אך ורק מכת האדם המותח אותה. ככל שהוא ימתח יותר את הקשת, כך יגבר כח החץ. אבל החרב אינה כן. היא הורגת מכת עצמה, מכת חודה, ללא מאמץ מצד האדם. כמו כן בתפלה ישנם שני סוגים. התפילה הקבועה, אותה תפילה שנוסחה על ידי אנשי כנסת הגדולה, היא דומה לחרב. גם אם האדם המתפלל אינו מכוון בה, אם כיוון את לבו בברכה הראשונה, ברכת אבות, הרי יצא ידי חובה ותפילתו מתקבלת, כי תפלה זו סגולתה היא מכת עצמה. היא דומה לחרב הפועלת מכת עצמה. וזה מה שנקרא בלשון התרגום "צלוחי".

מלבד זאת, ישנה תפלה אחרת והיא נקראת "בעותי", זוהי התפלה שאדם מתפלל מעצמו, מחוץ לתפלתו הקבועה. הוא מחדש אותה ומנסח אותה לפי צרכיו האישיים. אותה תפלה אינה יכולה לפעול מכת עצמה. כאן חייב האדם להשקיע כוונה ולב כדי שהתפלה תקבל. ככל שיתאמץ יותר, ככל שכונתו תהיה עמוקה יותר, טהורה יותר ואמיתית יותר, כך יגבר כח התפלה. ועליה אמרו חז"ל (תענית ח ע"א) "אין תפלתו של אדם נשמעת, אלא אם כן משים נפשו בכפו", ולכן היא משולה לקשת. שהכל תלוי באדם המותח את הקשת, והכל תלוי באדם המכוין בתפלתו. ורעיון זה נכתב בכמה ספרים, ביניהם בסידור הרב בעל ה'תניא', הביאו השפת אמת (פר' נח, תר"ה), וכן בספר שם משמואל (פר' חיי שרה) בשם אביו האבני נזר', וכן ביאר הגרי"ז מברייסק.

כשיש תענוג וסיפוק מהתורה - אין צורך לכלום!

אבל לא רק תפילה מחזיקה את האדם, אלא גם התורה. שמעתי ממורי ורבי מרן ה'שבט הלוי' זצ"ל רעיון יקר, יסוד עצום, מהכתוב בפרשת שמות (שמות ג ט) שאמר הקב"ה למשה רבינו: "ועתה הנה צעקת בני ישראל וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם, ועתה לך ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים. ויאמר משה אל האלקים, מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה".

ובמדרש (שיר השירים, מד) על הפסוק (שם א ז) 'הגידה לי שאהבה נפשי, איכה תרעה ואיכה תרביץ בצהריים, שְׁלֵמָה אֶהְיֶה פְּעֻטָּה על עדרי חבריך', ביאר בזה שבשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה רבינו "לכה ואשלחך אל פרעה", טען משה רבינו: רבונו של עולם, כיצד אוכל לעמוד ולהיענות לכל צרכיהם שהם ידרשו ממני?! "שְׁלֵמָה אֶהְיֶה פְּעֻטָּה" - שלא אהיה כרועה זה שוכנסו זאבים בתוך עדרו ובקעוהו, ועטה את בגדו ויצא. 'על עֲדְרֵי חֲבָרֶיךָ' - כשאני הולך אצל חבריך, וישאלוני על עדריהן, מה אני משיבן?," כי ידע שאי אפשר בשום אופן לפתור כל צרכיהם של ישראל, ובפרט ענינים המתחדשים יום יום בין אדם לחבירו ובין שבט לשבט. על זה השיבו הקב"ה: "וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה".

שואל מרן רבינו ה'שבט הלוי' זצ"ל: מה תשובה יש בכך? כי אמנם זה סימן שהקב"ה שלחו שיזכו לעבוד השי"ת במתן תורה, אבל מה תשובה יש בזאת על משאלת משה רבינו על צרכיהם של ישראל?! ומבאר ביסוד עצום: כי מה שהאדם דואג על גורלו ומרגיש חסרונותיו החומרניים ואינו שבע רצון, הוא רק כל זמן שאינו זוכה לעבודת ה' באמת, ולהיות שקוע לגמרי בעומק נועם תורתו הקדושה. אבל אם האדם לומד תורה ומרגיש בנעימות ומתיקות ועריבות אהבת ידידות התורה הקדושה, ועובר את ה' מאהבה, יש לו סיפוק הנפש ושמחת חיים וכל משאלותיו נפתרים, על ידי שביעות רצון שנהנה מזיו השכינה ומהזכות לעבוד את הקב"ה.

וזה תשובת ה', עצת פלאים, לפזר חששותיו של משה רבינו, כי כשתצאו ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר הזה, דהיינו מתן תורה, עם כל עבודה והכנה הקדושה שלפניה, שכל כך יהיו תחת רושם הקדושה ועבודת השי"ת וכל כך ימשכו אחרי ה', שלא ישאלו עוד על צרכיהם, ואז יהיו מרוצים בני ישראל, כי העסק הקדוש בתורה עושה את האדם שבע רצון בכל אשר ימצא לו, ואז מרגיש המר מתוק, וכשארם רחוק מה' - גם המתוק מרגיש מר.

היושב בביהמ"ד - ניצול מכל חבלי היצר

ועל דרך זו גם ביאר מה שאמרו בתנא דבי אליהו (רבה, פרק ה): 'ומפני מה זכה יעקב אבינו לחיים שלא בצער ושלא ביצר הרע בעולם הזה וכו', מפני שהיה יושב בבית המדרש מקטנותו ועד זקנותו, והיה בקי במקרא ובמשנה ובהלכות ובאגדות וכו', שנאמר (תהלים קנו ד) 'כחצים ביד גבור כן בני הנעורים'". והנה דברים אלו הם פליאה גדולה, כי הרי מבין שלשת האבות, דוקא יעקב אבינו היה זה שכל ימיו היו מלאים יסורים וצער, כמו שמצינו שענה לשאלת פרעה (בראשית מז ח-ט) "כמה ימי שני חיך - מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם", ומפרש הרמב"ן, כי יעקב אבינו נזרקה בו שיבה והיה נראה זקן מאד ופרעה תמה על זקנותו, ולכן שאל לו "כמה ימי שני חיך". וכן על הפסוק (בראשית לו א) "וישב יעקב" דרשו חז"ל במדרש (בראשית רבה פד ג): הדא הוא דכתיב (איוב ג כו): "לא שְׁלֹתִי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז". 'לא שְׁלֹתִי' מעשו, 'ולא שקטתי' מלבן, 'ולא נחתי' מדינה, 'ויבוא רוגז' בא עלי רוגזו של יוסף.

אם כן, מהי כוונת שאלת התנא דבי אליהו: "מפני מה זכה יעקב אבינו לחיים שלא בצער?", והתנ"כ"א עצמו תמה היאך הפך יעקב אבינו את סאת יסוריו וצרותיו ואת חייו שהיו מלאים צער ויגון, לחיים שלא בצער. וביאר שעל זה מתרץ המדרש "מפני שהיה יושב בבית המדרש מקטנותו ועד זקנותו, והיה בקי במקרא ובמשנה וכו'", שבכת התורה שהיה לו ליעקב אבינו ע"ה, קיים בעצמו (תהלים קיט צב) 'לולי תורתך שעשועי, אז אבדתי בעיניי, וכאשר ישב והגה בתורה, הסיח דעתו מכל העולם ומכל היסורים, ונתקיים בו הכתוב (תהלים יט ט) 'פקודי ה' ישרים משמחי לב', שפירושו, כי בדרך הטבע - לבו של האדם נשבר ונדכה מכל אשר עובר עליו בחייו, ורק בכח התורה לשמח אה לבו באמת.

התורה - משוש חייו של האדם

ביסוד זה גם ספד מרן הראשון לציון שליט"א לאביו מרן זצ"ל, על גודל כח השפעת לימוד התורה וההידיבקות בה, עם דברי הגמרא (ברכות ע"א) על רבי יוחנן ששיכל עשרה בנים, ובפסירתם עמד

בגבורה נפשית שאין למעלה ממנה והיה מנחם ומחזק את הבריות בעצם של בנו הקטן, "דין גרמא דעשיראה ביר". כוחות נפש עצומים לעמוד בניסיון כזה, ולנחם אחרים.

אולם, עם כל כח סבלו זה, כיון שנפטר ריש לקיש שעמו למד בחברותא, ולא מצא תלמיד ותיק כמותו, שידע להתפלל אתו בתורה, מבואר בגמרא (בבא מציעא פד ע"ב) שלא היה מסוגל לעמוד בשברו זה, והיה הולך וקורע בגדיו וקורא: "היכן אתה בר לקישא? היכן אתה בר לקישא?" עד ששף דעתו. ומסבירה הגמרא, כי ריש לקיש היה מקשה לו עשרים וארבעה קושיות בכל סוגיא וסוגיא, ורבי יוחנן היה מתרץ, והסוגיא היתה מתרווחת, ועכשיו בפטירתו של ריש לקיש, הרגיש רבי יוחנן שחייו ניטלו ממנו, כי חסר לו תורה, ולכן בקשו עליו רחמים ונח נפשיה דרבי יוחנן, והיו קוראים עליו בני דורו: 'אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה - שאהב רבי יוחנן את התורה - בוז יבזו לו'.

אותו רבי יוחנן, שאת הכאב הגדול של פטירת עשרה בנים בחייו, יכול היה לקבל בדומיה, אולם לאחר פטירת ה'חברותא' שלו, ריש לקיש, הוא לא שלט ברוחו, הוא לא מצא נחומים ולא החזיק מעמד. כי כאשר אין לו לרבי יוחנן את לימוד התורה במדרגתו, אינו יכול לסבול יותר את צרותיו ויוצא מדעתו. חסרים לו הקושיות, אין בירור לשמעתתא, על זה אין נחומים. וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ז מהל' רוצח ה"א) "שחיי בעלי החכמה ומבקשיה בלי תלמוד תורה - כמיתה הם חשובים". ולכן בקשו עליו רחמים, ונפטר רבי יוחנן.

ובאמת הר"ן (נדרים מ ע"א, אם כי רוב הפוסקים לא הביאוהו להלכה) כתב שפעמים שמותר להתפלל על חולה שימות, והביא ראיה מדברי הגמרא (כתובות קד ע"א) ששפחתו של רבי ראתה אותו מצטער ומתייסר, וביקשה 'יהי רצון שיכופו ויתגברו כוחות של מעלה על כוחות של מטה, וימות רבי', ואכן ניצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש, ונשאל הגאון מטשיבין, מדוע לא הביא הר"ן ראיה מדברי הגמרא במעשה דרבי יוחנן? ובשו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' רנג) כתב שאין להביא ראיה מרבי יוחנן, שכן הוא היה גדול הדור, וכל התורה נתפרשה על ידו וניחא ליה בעצמו בכך ולא יחיה כשוטה ח"ו, ועל דרך שמואב בגמרא (תענית כג ע"א) שביקש חוני המעגל רחמים על עצמו שימות, כי "או חברותא או מיתותא". ואכן גם שמענו מרן הראש"ל שליט"א כי אלו היו מילותיו האחרונות של מרן זצ"ל: "אם יש לי יסורים כל כך גדולים ואיני יכול ללמוד תורה - למה לי חיים!?!".

הגאון רבי חיים שמואלביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר (שיחות מוסר, ח"א מאמר יט) העיר בדברי הגמרא, שלכאורה קשה למה לא ביקשו על רבי יוחנן רחמים ויבריא? אלא על כרחך, שלא היה בכך שום תועלת. בכדי להפיג את צערו של רבי יוחנן לא מצאו רבנן שום תרופה ועצה, כי אם היו רבנן מתפללים עליו שיבריא, לא היה רבי יוחנן סובל את העדר תלמידו ריש לקיש, והיה שוב שף דעתו של רבי יוחנן מתוך אותו הצער!

התורה עם התפילה יחידו

אלא שבכל זאת, כדי לזכות לתורה, צריך גם תפילה, כמו שאמרו בגמרא (נדה ע ע"ב) שאחת מהשאלות ששאלו אנשי אלכסנדריא את רבי יהושע בן חנניה היא, "מה יעשה אדם ויחכם?", אמר להם: "ירבה בשיביכה וימעט בסחורה". אמרו: "הרבה עשו כן ולא הועיל להם?!", אלא, אמר להם: "יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו, שנאמר (משלי ב ו) 'כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה'", ומסיימת הגמרא שלמדנו מדברי רבי יהושע שלהשגת חכמת התורה צריך גם את עצם ההשתדלות בעסק התורה וגם את כח התפילה, וזה בלי זה אינו מספיק. והסביר החזון איש (קובץ אגרות חזו"א, ח"א אגרת ב, ח"ג אגרת קכא), ששתי הדברים תלויים זה בזה: שעל ידי יגיעת האדם בתורה, לבו נפתח באופן שיוכל להתפלל בכוונה, ובזכות התפילה האדם עולה למדרגה גבוהה יותר של לימוד התורה.

לכן נלמד תורה ונתפלל לה' שנצליח, ולא רק בהרהור בלב בלבד, אלא עם כל הלב והנשמה, ואז נזכה לחיים טובים ומאושרים.

